

ПРО СПЕЦИФІКУ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОГО АНТРОПОНІМІКОНУ ПРОЗИ А.ДУРУНДИ

Анотація. Стаття присвячена вивченню літературно-художньої антропонімії сучасного українського письменника Закарпаття А.Дурунди.

Особливу увагу приділено з'ясуванню природи дейктичних літературно-художніх антропонімів, основним призначенням яких є не характеризувати найменованого персонажа, а вказувати на його реального прототипа.

Ключові слова: ономастика, літературно-художній антропонім, дейктичний антропонім, стилістичні функції.

The article deals with literary and artistic anthroponymy of modern Ukrainian Transcarpathian writer A.Durunda.

The main attention is paid to clarifying the nature of deictic literary and artistic anthroponyms, whose basic function consists not in characterization of the named personage, but indicating his real prototype.

Key words: onomastics, literary and artistic anthroponym, deictic anthroponym, stylistic functions.

Початок літературної творчості А.Дурунди припадає на кінець 80-х рр. ХХ ст., тому цього прозаїка є усі підстави вважати яскравим представником новітнього періоду закарпатоукраїнської літературно-художньої антропонімії.

Склад літературно-художнього антропонімікону, а також функціонально-стилістичні можливості окремих ЛХА, на нашу думку, визначаються тематикою повістей А.Дурунди: „Сльозинка на зеленім листку”, „Невидимі пута” та „Сльози Святої Марії” є автобіографічними творами письменника. Автобіографізм творів поставив перед автором одну серйозну проблему: як називати численних прототипів Дурундиних героїв, більшість з яких і досі працюють на філологічному факультеті Ужгородського національного університету, де у свій час навчався письменник, що зображено у повісті „Невидимі пута”, або перебувають на різних керівних посадах ще з часів інструкторства А.Дурунди в облвиконкомі (повість „Сльози Святої Марії”) [4, 5]. Тому-то найхарактернішою специфічною рисою літературно-художнього антропонімікону прози А.Дурунди є дуже висока питома вага дейктичних літературно-художніх антропонімів, які, за спостереженнями Л.О.Белея, не стільки характеризують найменованого персонажа-денотата, скільки покликані вказувати на його реального прототипа [1, 95, 97...].

В українській літературно-художній антропонімії кін. ХVІІІ-ХХ ст. причиною появи дейктичних ЛХА Л.О.Белей вважає морально-етичні міркування (небажання автора прямо називати прототипів своїх літературних героїв, якими, як правило, виступають друзі, знайомі чи недруги письменника) або ж політичні мотиви – прагнення письменника під личиною літературного героя висміяти впливового політика чи державного діяча, якого впізнають за його власною назвою [1, 95]. Інтерв'ювання письменника, проведене нами у червні 2004 р., показало, що основною причиною широкого

використання А.Дурундою дейктичних ЛХА було прагнення письменника „якнайправдивіше розповісти про своє життя, свої поневір'яння і при цьому не образити, не скривдити нікого з прототипів своїх героїв, яким авторське бачення зображуваних подій може здатися надто суб'єктивним”.

При творенні дейктичних ЛХА А.Дурунда уникає всяких трафаретів і, як признався письменник нам під час інтерв'ювання, кожному власну назву для персонажа-прототипа він підбирав індивідуально, щоб за допомогою такої назви можна впізнати прототипа і водночас можна було б заперечити будь-який зв'язок із прототипом, адже власні особові назви у персонажа та прототипа різні. Так, наприклад, у повісті „Невидимі пута” А.Дурунда вживає цілу низку дейктичних ЛХА, якими називає прототипів – викладачів філологічного факультету: тогочасний декан філологічного факультету Ужгородського державного університету проф. Павло Павлович Чучка у повісті А.Дурунди фігурує як *Пилип Пилипович Пушка*. Щоб замаскувати дейктичний характер ЛХА *Пилип Пилипович Пушка* та при цьому уникнути можливих звинувачень, А.Дурунда додає вигадане ним прізвище декана: Студенти між собою називали його скорочено *три „Ле”*, однак це прізвище ніяк не стосується прототипа П.П.Чучки, що слугувало авторові своєрідним алібі. У випадку з іншим викладачем філологічного факультету, якого у повісті „Невидимі пута” ображено як *Татарського Леоніда Васильовича*, то тут письменник ніяк не узгоджує прізвище, ім'я та ім'я по батькові прототипа – Баглая Йосипа Олексійовича та персонажа, але, натомість А.Дурунда використовує студентське реальне прізвище Й.О.Баглая – *Агамеллон*, завдяки чому дейктичний ЛХА *Татарський Леонід Васильович* належним чином виконує свою функцію. У ЛХА *Омельченко* відчитується прізвище прототипа цього персонажа – викладача історії України – В.(0)Мельника. Ще ретельніше А.Дурунда

зашифрував власну назву іншого прототипа персонажа повісті „Невидимі пута” професора Гузинця. Під час інтерв'ювання автор зізнався, що ЛХА Гузинець вказує на прототипа персонажа – доцента Юрія Івановича Балегу.

Аналогічним способом А.Дурунда у повісті „Невидимі пута” творить цілу низку дійктичних ЛХА, які вказують на колишніх однокашників письменника. Так, прізвище персонажа Аронець покликано вказувати на реальну особу, прототипа цього героя – Анатолія Кордонця. ЛХА Аронець автор утворив на базі реального прізвища прототипа шляхом відкидання початкової приголосної Кордонець - Ко/Аронець. ЛХА Ремінчук вказує на прототипа Дурундиного героя – нині відомого українського поета, лауреата Премії ім. Т.Шевченка – В.Кременя. Дійктичний ЛХА Ремінчук А.Дурунда також утворив на базі реального прізвища прототипа персонажа шляхом відкидання початкового приголосного та додаванням типового українського антропоморфанта -чук: Кремінь-(К)Ремінь+чук. До числа дійктичних ЛХА є всі підстави зарахувати й літературно-художній онім Мальвіна Таркович, який автор утворив також на базі реального прізвища прототипа героїні – Вікторії Тараконич, що нам автор підтвердив під час інтерв'ювання.

Прагнення письменника ретельно закодувати власні назви прототипів героїв повісті „Невидимі пута” в окремих випадках призводить до того, що ряд ЛХА, які покликані вказувати на реальних прототипів героїв, не виконують своєї функції, бо ні в структурі таких літературно-художніх онімів, ні в їх енциклопедичній характеристиці не знаходимо нічого спільного між персонажем та його прототипом. До числа таких псевдодійктичних ЛХА слід зарахувати такі утворення: Мотрина Серафимівна Соколюк, на прізвисько Смотринас, Степан Романович Барвінський. За словами А.Дурунди, ЛХА Мотрина Серафимівна Соколюк - доцент Тамара Матвійвна Розумик, а Степан Романович Барвінський - Василь Степанович Поп. Однак нічого спільного немає ні в структурі найменувань, ні в енциклопедичній характеристиці персонажів та їх прототипів. У повісті „Невидимі пута” Мотрина Серафимівна Соколюк – викладач теорії літератури, тоді як її прототип – доцент кафедри української мови. Такі очевидні невідповідності спостерігаються лише серед власних назв негативних персонажів і, очевидно, на думку автора повинні убезпечити його від можливих неприємностей.

Хоча, за свідченнями А.Дурунди, він не мав наміру до невпізнанності закодувати наймення свого студентського приятеля, земляка, Миколи Скуня, проте у повісті „Невидимі пута” він зобразив його як Миколу Іванину. Прізвище персонажа Іванина ніяким чином не натякає на прізвище його прототипа Скунець, а тому ЛХА Микола Іванина не можна вважати дійктичним.

Широке використання А.Дурундою дійктичних ЛХА не обмежується лише повістю „Невидимі

пута”, де автор описує свої студентські роки, питома вага дійктичних ЛХА є досить високою і в романі „Сльози Святої Марії”, де у центрі творчої уваги письменника обласні органи влади Закарпаття кінця 80-х рр. ХХ ст. Так, ЛХА Ободовський Броніслав Броніславович, яким у романі „Сльози Святої Марії” названо першого секретаря Закарпатського обкому КПРС, однозначно вказує на реального прототипа – Генріха Йосиповича Бандровського. Дійктичний характер ЛХА Ободовський Броніслав Броніславович забезпечує не лише близькість структури прізвищ Дурундиного персонажа та його реального прототипа, а й ідентичність основних параметрів енциклопедичної характеристики героя та його прототипа. Виразну дійктичну природу має й ЛХА Таборець Василь Михайлович, який виразно вказує на прототипа цього персонажа – Василя Габорця, завідувача відділом культури Закарпатського облвиконкому. Подібність структури прізвищ персонажа та його прототипа – Таборець-Габорець – та збіги у енциклопедичній характеристиці денотатів дають достатні підстави, щоб зарахувати ЛХА Таборець до числа дійктичних.

Складніше з визначенням статусу ЛХА Мешко, яким у романі „Сльози Святої Марії” названо завідувача відділом народної освіти, проте сам письменник нам заявив, що ЛХА Мешко покликаний вказувати на завідувача відділом охорони здоров'я В. Рішка, адже оніми Мешко та Рішко мають однакову фіналь.

Слід зазначити, що численну групу дійктичних ЛХА роману А.Дурунди „Сльози Святої Марії” вдало доповнює низка дійктичних літературно-художніх топонімів на зразок Терелянський (Тячівський) район, Говерлянський (Рахівський) район, Ракошинський (Мукачівський) район, село Колодне (Діброва). Разом з тим відзначимо, що в нас викликають серйозні сумніви щодо доцільності використання письменником дійктичного літературно-художнього топоніма Севлюшський район, адже для закарпатців загальновідомим є факт, що Севлюш – це колишня назва сучасного Виноградова, то ж у ролі дійктичного оніма та ще й у помилковій орфограмі Севлюшський замість Севлюський він позбавлений очікуваної стилістичної виразності. Надто штучною, на нашу думку, є і власна назва рідного села головного героя повісті „Невидимі пута” та роману „Сльози Святої Марії” – Черлена Купіль. Цей літературно-художній топонім, штучно створений А.Дурундою, також не можна вважати дійктичним, невиразними у цього оніма й інші стилістичні функції: П.Скунць справедливо зауважує „Не знаю, чому автор назвав його Червеною Купіллю – купаються тут споконвіку у сльозах. Може, тому, що криваві. Але то справа автора, як назвати свого героя чи село” [4, 5].

Незважаючи на переконання автора, до числа дійктичних ЛХА немає підстав зараховувати низку утворень, які ні на рівні структури, ні на рівні онімного значення не виявляють ніяких тотожних рис із реальними найменуваннями їх прототипів. Це

стосується ЛХА *Маркович Ю. П.*, який повинен би, за задумом А.Дурунди, вказувати на голову Закарпатського облвиконкому Ю.Волощука, ЛХА *Петро Петрович Майовий* (П.Мальованик), ЛХА *Тяско М.П.* (М.Ільтьо). Не виявляє ніяких ознак дійсних ЛХА і низка літературно-художніх онімів, якими автор називає своїх колег-інструкторів, – *Жеребак, Рушак, Можарович, Тиберій Медулин, Юрина*. Ці прототипи персонажів роману А.Дурунди „Сльози Святої Марії” невідомі широкому загалу, а їх точне окреслення не відіграє помітної ролі в адекватному сприйнятті естетичної архітекτονіки твору, тому, на нашу думку, їх слід кваліфікувати номінативними ЛХА.

Окрім високої питомої ваги дійсних та псевдодійсних ЛХА, іншою релевантною ознакою онімійної творчості А.Дурунди виступає, за нашими спостереженнями, прагнення автора позбутися соцреалістичних штампів використання літературно-художніх онімів, пошук – не завжди вдалий – нових виразальних можливостей власних назв персонажів. Так, у центр творчої уваги письменника потрапляють власні імена персонажів. До речі, при опитуванні А.Дурунди він нам заявив, що він завжди вважав недостатнім використання потенціалу імен в українській класичній літературі. Тому дуже часто негативні герої прози А.Дурунди одержують рідковживані, екзотичні імена та імена по батькові. Пор.: директор *Дарій Денисович, Кесар Черякович*, „прокурорський синок із Харкова”, комсорг *Віриня*, примхлива студентка *Віолетта Груззо*, водій *Інокентій*, начальник цеху *Броніслав Броніславович*, директор філармонії *Іван Ліодорович*, сторож-зłodій *Маркел Андрійович*, бригадир *Полікарп Полікарпович*, *Порфирій Платонович*, *Олімп Олімпійович*, *Митрофан Іванович*, *Клавдія*, „яка де з ким водилася, Бог знає”, техпрацівниця *Ізабелла* та її дочка *Розалія* („Невидимі пута”), *Єфросинія Євстахівна* („Сльози Святої Марії”) тощо. Натомість позитивні герої мають традиційні імена та прізвища, часто навіть у народнорозмовній формі з місцевими діалектними рисами. Напр.: завкадрами *Марія Іванівна*, „доброзичлива, щира”, *Ксеня*, „хороша людина, справедлива”, студент *Іван Сутич*, приятель головного героя, *Василь Васильович* Чєпа, „був дуже добрим, лагідним”, *Анця* Ковалівська, перше кохання головного героя, робітниця *Ганна Миколаївна* („Невидимі пута”), сільська дівчина *Гафка*, редактор *Петро Іванович*, *Ганна*, *Ганночка* Макаль, дід *Олекса*, *Христина*, *Петро*, *Василь* („Сльозинка на зеленім листку”), *Митро* Граняк головний герой автобіографічних творів тощо.

Прикметною рисою літературно-художнього антропонімікону А.Дурунди є бажання автора у багатьох випадках розкрити якусь рису характеру чи зовнішності денотата за допомогою онімної семантики його власного імені. Напр.: „*Порфирій* (з грецької) означає пурпуровий, багрянний. І справді: начальник з лиця був кругленький, гладенький, мов перчик, червоненький. Його щоки пашіли здоров'ям” („Невидимі пута”).

Щоправда нерідко письменник, використовуючи доонімну семантику власного імені, часто спирається не на наукову, а народну чи псевдоетимологію. Так, наприклад, А.Дурунда вдається до „авторської” інтерпретації етимології імені Агатангел, коли називає одного з персонажів повісті „Невидимі пута” лагідного, сумирного чоловіка *Агатангелом*, бо „в нього навіть ім'я ангельське”. Хоча за свідченнями Л.Г.Скрипник та Н.П.Дзятківської *Агатангел* у перекладі з грецької „добрий вісник” [3, 36].

Хибна чи народна етимологія лягла в основу характеристичності власного імені однієї з героїнь повісті „Невидимі пута”: А.Дурунда помилково інтерпретує ім'я *Одарка*: „*Одарко, Одарочко, І...І* і красиве ім'я має, що означає „дарувати щастя, дарувати комусь любов”. Пор.: *Одарка* похідне від *Дарій*. *Дарій* у перекладі з перської „той, хто володіє” [3, 55; 131]. У романі „Сльози Святої Марії” автор також подає власну інтерпретацію імені одного з персонажів: *Мирон* „хоч і мав лагідне, мирне ім'я, нещадно критикував творіння своїх друзів-однокурсників”. Пор.: *Мирон* „той, хто пахне миром” [3, 78].

На контрасті доонімної семантики власного імені персонажа та однієї з рис його характеру А.Дурунда будує виразальні можливості імені *Богумил*: „Самому Господу миле ім'я маєш, дідугане, а жовчі й злості в тобі, як у чортові”. Згодом головний герой перейменовує цього персонажа, називаючи то *Богумил-чортумил*, то „*Чортумил*, не *Богумил*”.

Притаманною рисою онімного стилю А.Дурунди можна вважати використання прямої доонімної семантики ЛХА-прізвищ для характеристики персонів. Так, директором філармонії у повісті „Невидимі пута” виступає персонаж на прізвище *Гуслярчук*, яке автор штучно утворив від закарпатського діалектизму гуслі „скрипка”, редактор обласної газети пишеться *Писарем*, а стоматолог має відповідне стоматологічне прізвище – *Зубанич*. Сержант міліції, який завдає головному герою повісті „Невидимі пута” чимало клопотів, мороки, названий письменником *Заморочинець*. Пор. ще: „Тієї ночі я ще немало *заморочився* з *Заморочинцем*”. Завдяки прямій доонімній семантиці пейоративного емоційного навантаження набуває ЛХА *Бугай*, яким автор називає голову колгоспу, брутального залицяльника до вдови. Відчутна іронія закладена у прізвищі викладача атеїзму *Боженко*, яке утворено від номена Бог. У тексті повісті А.Дурунда, щоб підсилити емоційне навантаження цього ЛХА, називає денотата „*безбожний Боженко*”, „*чортів Боженко*”.

В окремих випадках, щоб помітно збільшити характеристичний потенціал ЛХА-прізвища, автор пропонує трансформувати структуру такого оніма. Напр.: „У його прізвищі (*Вовчицький* – О.Ч.) букви „ч” всередині не вистачає, аби характеризувало його: *Вовчицький, Вовкулака...*” („Невидимі пута”). Таку ж інтерпретацію знає прізвище іншого персонажа цієї повісті – *Грабовий*: „Його прізвище з

деревом „*граб*” нічого спільного не мало. Йому швидше пасував вираз „*грабувати*”. Робив це він делікатно”.

До числа творчих знахідок А.Дурунди можна зарахувати використання ним ЛХА *Жменячка*. Автор утворив цей ЛХА на базі відомого в закарпатоукраїнській літературно-художній антропонімії оніма *Жменяк* з однойменного роману М.Томчания. Однак у М.Томчания *Жменяк* – це працьовитий, високоморальний селянин, який не може змиритися з колгоспними порядками кін. 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст., а в повісті А.Дурунди „Невидимі пута” ЛХА-андроном *Жменячка* названо аморальну алкоголічку кін. 80-х рр. ХХ ст. Використовуючи імена, що перегукуються, за термінологією В.Зубова, *Жменяк* – *Жменячка* А.Дурунда демонструє не лише повагу до місцевих літературних традицій, а засобами літературно-художньої антропонімії переконливо показує моральну деградацію місцевого селянства за роки радянської влади.

Що стосується національно значущих ЛХА, то А.Дурунда лише зрідка вдається до увиразнення засобами літературно-художньої антропонімії такої ознаки денотата, як його національне походження. Пор.: цигани *Гобі*, *Дюла*, єврей *Валентин Абрамович Лазарев* („Невидимі пута”), румуни *Попша*, *Буркуш* („Сльози святої Марії”).

Соціально значущі ЛХА у прозі А.Дурунди зустрічаються зрідка. Доречним, на нашу думку, є використання письменником соціально значущих ЛХА для увиразнення соціальної нерівності серед персонажів-денотатів різних соціальних груп. Так, наприклад, у повісті „Невидимі пута” сержант міліції *Заморочинець* з обуренням робить зауваження студентові *Граняку*: „Я тобі не *Кирило Кирилович* і не *товариш Заморочинець*, як ти дозволяєш собі звертатися по телефону. Я – *товариш сержант*”. Соціально значущим у середовищі радянської бюрократії може стати навіть заміна ініціалів імені та імені по батькові на їх повну форму. Пор.: „Тоді під дверима кабінету з табличками „Інструктор облвиконкому *Медулин Тиберій Васильович*” і „Інструктор облвиконкому *Рубець П.М.*” стояла черга. У всіх нас на дверях були тільки ініціали, у *Медулина* – ім’я та по батькові повністю. Гримів на нього спочатку *Довгомеля*, прямо на нараді, при всіх: „Чого висуваєшся, не замовиш запис, так, як в інших? Що, ти один особливий у нас?” До числа соціально

значущих є всі підстави зарахувати іменний варіант *Люсьєн*, яким у романі „Сльози Святої Марії” називають перекладачку з французької та німецької мов, яка працює в „Інтуристі”.

Окреме місце не лише в літературно-художньому антропоніміконі А.Дурунди, а й у літературно-художній антропонімії Закарпаття посідають власні назви персонажів збірки нарисів „Замах на Паганіні”. Оскільки нариси мають документальний характер, то з походження усі власні назви їх персонажів – реальні. Напр.: *Іван Кузьо*, *Гобликова Калина*, *Іван Маргітич*, *Микола Зимомря*, *Юрій Васильович Льницький*, *Марія Матвіївна Льницька*, *Михайло Ганич*, *Оксана Ганич*, *Тарас Ганич*, *Томаш Сюч*, *Дмитро Криванич*, *Володимир Сливка*, *Михайло Белень*, *Михайло Сятиня*, *Славик Олейник*, *Захар Єфименко*, *Михайло Штефко* та ін. Ці та інші оніми, що вживаються А.Дурундою у збірці „Замах на Паганіні” можна вважати літературно-художніми онімами, незважаючи на їх структурну тотожність з реальними антропонімами, бо їх авторська інтерпретація відбулася на рівні плану змісту. Новаторство А.Дурунди в тому, що він єдиний в закарпатоукраїнській антропонімії наважився створити літературно-художній антропонімікон цілої збірки нарисів виключно на базі реальних антропонімів.

Як бачимо, аналіз літературно-художнього антропонімікону прози А.Дурунди засвідчує масштабні пошуки автора на рівні форми та змісту власних назв персонажів. Відштовхуючись від набутоків попередників, які А.Дурунді як дипломованому українському філологу добре відомі, письменник сміливо йде на творчі експерименти, що забезпечило новаторський характер літературно-художньої антропонімії письменника. Визначальний вплив на склад та стилістичні функції ЛХА А.Дурунди справив жанр прозових текстів письменника. Автобіографічний характер трилогії „Сльозинка на зеленому листку”, „Невидимі пута” та „Сльози Святої Марії” спричинився до того, що близько 90 % ЛХА цих творів є дійктивними. Весь ономастикон збірки „Замах на Паганіні” створений на базі реальних власних назв, а тому творчість письменника на цьому матеріалі обмежилася лише онімною семантикою. Характеристичність ЛХА А.Дурунди часто носить декларативний характер (пор.: ЛХА *Бугай*, *Писар*, *Заморочинець* тощо).

Література

1. Белей Л. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ-ХХ ст. – Ужгород, 1995. – 119 с.
2. Белей Л. Про християнські джерела української літературно-художньої антропонімії ХІХ-ХХ ст. // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Вип.10. – Житомир, 2003. – С. 150-154.
3. Скрипник Л. Дзятківська Н. Власні імена людей. Словник-довідник. – К., 1996. – 335 с.
4. Скунець П. І ніякий він не герой – герой твору // [Передмова] А.Дурунда „Сльози Святої Марії”. – Ужгород, 1999. – С. 5-11.